

Aelred van Rievaulx

Affectus

De spirituele kracht van vriendschap en liefde

Vertaling van de geschriften

Over spirituele vriendschap

Toen Jezus twaalf jaar was

Gebed tot de Goede Herder

Vertaling en annotatie:

Simon Slijkhuis, Gueric Aerden ocsa, Joost Baneke

Inleiding:

Gueric Aerden ocsa

DAMON

Inhoudsopgave

Noot van de vertalers	9
Voorwoord	11
Inleiding	13
I Van de keuken naar het klooster	13
II Cisterciënzers in Engeland	14
III Drie getuigenissen over Aelred	16
IV Levensloop van Aelred	18
V Liefde voor Engeland	27
VI Affectieve antropologie	29
VII Over spirituele vriendschap	33
VIII Toen Jezus twaalf jaar was	40
IX Gebed tot de Goede Herder	42
X Vuile voeten	48
Tekst <i>Over spirituele vriendschap</i> (vertaling Simon Slijkhuis)	51
Proloog	53
Eerste deel. Wezen en oorsprong van de vriendschap	56
Ontmoeting van vrienden	56
Gespreksonderwerp: spirituele vriendschap	57
Wat vriendschap is	59
Etymologie van vriendschap	60
Vriendschap is eeuwig	61
Ware vriendschap is zeldzaam	61
Vriendschap is er in soorten	63
Vleselijke vriendschap	65
Wereldse vriendschap	65
Spirituele vriendschap	66
Oorsprong van vriendschap	67
Vriendschap als universeel principe	68

De mens is geschapen tot vriendschap	69
Vriendschap is wijsheid	71
God is vriendschap	72
Tweede deel. Voordeel en verhevenheid van de vriendschap	73
Verloren en teruggevonden	73
Voordelen van de vriendschap	75
Vriendschap als spirituele weg	77
De lichamelijke, de geestelijke en de goddelijke kus	79
Vriendschap respecteert grenzen	81
Alleen tussen goede mensen gedijt vriendschap	83
Vriendschappen die het niet zijn	85
Onderscheid leren maken tussen diverse vriendschappen	87
Het ultieme perspectief van vriendschap	90
Derde deel. Hoe en tussen welke personen vriendschap	
intact kan blijven	93
Vier trappen naar volmaakte vriendschap	93
Kiezen van vrienden	96
Wat te doen met driftkoppen?	97
Vijf factoren die een vriendschap te niet doen	98
Het vermijden van wispelturige, achterdochtige en praatzieke mensen	101
Sluiten van vriendschap	102
Als vriendschap gekwetst wordt	103
Zesde oorzaak dat vriendschap teniet gaat	105
Conclusies omtrent onze keuze	107
Beproeven van vrienden	108
Beproefde trouw	109
Het toetsen van de intentie	110
Beproeving van het onderscheidingsvermogen en het geduld	112
Raadgevingen bij het beproeven	113
Vriendschap maakt het leven zinvol	113
Vriendschap impliceert openheid	115
Cultiveren van vriendschap	117
Vriendschap impliceert toewijding	118
In vriendschap wordt alles gedeeld	121
Broederlijke vermaning en vriendschap	123

Vrienden en vriendjespolitiek	127
Twee ‘geleefde’ vriendschappen	129
Visioen van vriendschap	133
Tekst <i>Toen Jezus twaalfjaar was</i> (vertaling Gueric Aerden oco)	137
Eerste deel. Historische betekenis	139
Tweede deel. Allegorische interpretatie	152
Derde deel. Tropologische toepassing	163
Tekst <i>Gebed tot de Goede Herder</i> (vertaling Joost Baneke)	181
Bibliografie	201
Gebruikte afkortingen	210
Registers	211
De vertalers	229

Noot van de vertalers

De gebruikte Latijnse tekst van *De spiritali amicitia*, *De Iesu puero duodenni* en *Oratio Pastoralis* is de tekstkritische editie in *Aelredi Rievallensis opera omnia* 1. *Opera ascetica*, Turnhout 1971 (CCCM 1).

De drie vertalers hebben geprobeerd hun vertalingen zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen.

Bij het vertalen hebben wij ons laten leiden door de begrippen eenvoud en helderheid. Daarmee is de stijl voor de moderne lezer anders maar ook toegankelijker dan die van de grondtekst. Bovendien is het onmogelijk om in een Nederlandse vertaling de subtiliteiten en esthetische keuzes van de oorspronkelijke taal helemaal te laten doorklinken. Daarvoor is het Latijn van Aelred nu eenmaal te rijk.

De vele schriftcitaten zijn allemaal opnieuw vertaald vanuit de context in de tekst, om een vloeiende overgang van citaat en context te kunnen handhaven. Daarmee zijn een aantal citaten niet meer als zodanig herkenbaar, maar de verwijzingen in de voetnoten kunnen dit probleem ondervangen. De psalmnummering is niet die van de Vulgaat die Aelred gebruikte maar die van de Hebreeuwse bijbel die we in moderne uitgaven terugvinden. Daarnaast zijn een aantal verwijzingen naar klassieke auteurs in de voetnoten geïdentificeerd.

Aelred van Rievaulx. Ontleend aan: *Aelredi Rievallensis opera omnia 1. Opera ascetica*, Turnhout 1971 (CCCM 1).

Voorwoord

door Dom Anselm Hoste osb
Abt-emeritus van Steenbrugge

Dit jaar herdenkt Cîteaux het negende eeuwfeest sinds de geboorte van Aelred van Rievaulx (1110-2010). In de serie Middeleeuwse Monastieke Teksten verschijnt nu als feestgarve het tweede deel, met daarin drie bijzonder aantrekkelijke geschriften van Aelred.

Eén daarvan biedt een primeur voor het Nederlands taalgebied. Aelred's traktaat *De Iesu puero duodenni* (*Toen Jezus twaalf jaar was*) werd hier voor het eerst volledig vertaald in het Nederlands, door broeder Gueric Aerden o.s.c.o. Aelred schreef het in de beginjaren van zijn abbatiaat en droeg het op aan Ivo, monnik te Wardon, een dochterhuis van Rievaulx. Niet veel later wordt Ivo de voornaamste gesprekspartner in Aelred's boek over de geestelijke vriendschap.

In deze feestbundel mocht Aelred's meest gelezen werk, *De spiritali amicitia* (*Over spirituele vriendschap*) zeker niet ontbreken. Het werd opnieuw vertaald door Simon Slijkhuis.

Geen andere Engelse abt uit de twaalfde eeuw blijft zo in de herinnering voortleven als Aelred. Zijn boek over de vriendschap werd in de monastieke wereld van toen met verbazing en licht wantrouwen ontvangen. Hij durft een gestreng cisterciënzermonnik een 'kind van de vriendschap' noemen, want 'zijn gehele bezigheid is te beminnen en bemind te worden'. Dit is geen naïeve reflectie. De Engelse historiograaf D. Knowles merkt hierbij aan: 'De schrijver van deze regels was een zwakke, onvermoeibare abt, de leider van een uitgebreide gemeenschap, de raadsman van bisschoppen en koningen'. Voor Aelred was 'God zoeken' een kwestie van beminnen, want men begrijpt maar iets in de mate dat men het bemint. Vrienden leven in het bewustzijn dat zij met Christus leven. P.J. Wadell typeert daarom de spirituele vriend-

schap als volgt: ‘Zij is christocentrisch, een paradigma van een leven van navolging’.

Chronologisch behoort het unieke *Oratio Pastoralis* (*Gebed tot de Goede Herder*) tot de laatste geschriften van Aelred. Het werd voor deze uitgave vertaald door Joost Baneke. Van de Latijnse tekst is slechts één handschrift bewaard. Het werd, eind twaalfde eeuw, geschreven in het scriptorium van Rievaulx zelf. M. Powicke, die aan de wieg staat van de hernieuwde belangstelling voor Aelred, zegt over dit gebed: ‘Het gebed toont Aelred op zijn best’. Dit gebed tot de Goede Herder blijkt de synthese te zijn van Aelred’s geestelijk leven. Hij schreef het met een wondere sensibiliteit. We mogen Gilbert, abt van Hoyland, geloven wanneer hij over Aelred getuigt: ‘Hij had een luisterend oor. De woorden die hij sprak waren eenvoudig, maar verwekten een stroom van bezieling in de medebroeders die hem hoorden’. Zo blijft Aelred ons nog onderrichten door de kracht en het wonder van zijn woord.

Dit boek is een veilige gids naar het hart van Aelred, de amicaalste van alle cisterciënzerschrijvers.

Inleiding

I Van de keuken naar het klooster

In deze tweede bundel van de serie *Middeleeuwse Monastieke Teksten*, presenteren wij drie geschriften van de heilige abt Aelred van Rievaulx: *Over spirituele vriendschap*, *Toen Jezus twaalf jaar was* en *Gebed tot de Goede Herder*. Deze drie boeken behoren alle tot het zogenaamd ascetisch-mystieke oeuvre van de auteur. Deze keuze is een eenzijdigheid, want het literair nalatenschap van Aelred bevat ook historische, antropologische en hagiografische geschriften. Wel bestrijken de drie vertaalde werken nagenoeg zijn hele actieve carrière. Met *Over spirituele vriendschap* begon hij reeds in 1143 toen hij als drieëndertigjarige tot overste van Revesby werd benoemd. Het eerste deel ervan brocheerde verder op de thema's die in zijn eerste grote werk, *De spiegel van de liefde* uit 1142-1143, aan bod kwamen. De laatste twee delen van *Over spirituele vriendschap* zagen het licht rond 1160, toen Aelred al meer dan twaalf jaar abt was van het grote Rievaulx. *Toen Jezus twaalf jaar was* is duidelijk het product van een geestelijk schrijver in de bloei van zijn meesterschap. Dit juweel uit de contemplatieve literatuur van de twaalfde eeuw werd rond 1155 geredigeerd, ongeveer gelijktijdig met een aantal historische werken die Aelred schreef: zijn *Lofrede op David, koning van Schotland*, zijn *Genealogie van de koningen van Engeland*, en zijn *De heiligen van de Kerk van Hexham*. De samenhang tussen het mystiek en geschiedkundig oeuvre van de abt van Rievaulx blijkt reeds uit deze synchronie. Het korte opusculum, maar lange *Gebed tot de Goede Herder* dateert dan weer uit de herfst van Aelreds leven, rond 1163-1166.

De negen eeuwen die ons scheiden van het geboortjaar van deze Engelse cisterciënzer uit het gouden tijdvak van Cîteaux, hebben zijn spiritueel meesterschap niet doen verleppe. Integendeel, de nadruk die Aelred legt op de integratie van de affectiviteit in het spirituele leven en op de vriendschap als kosmisch principe van universele harmonie,

Aelred van Rievaulx

Over spirituele vriendschap

Proloog¹

1. Toen ik nog een schooljongen was² genoot ik het meest van de omgang met mijn leeftijdsgenoten. Ik gaf me geheel over aan mijn verlangen en wijdde me geheel aan de liefde: met de gebruikelijke jeugdzondes zette ik mijn jonge leven op het spel.³ Niets scheen me aangenamer, niets heerlijker, niets voordeliger dan bemind worden en beminnen.⁴

2. Dobberend tussen diverse liefdes en vriendschappen werd ik naar alle kanten getrokken en terwijl ik de wet van de ware vriendschap niet kende, werd ik dikwijls bedrogen door iets wat er op leek.⁵ Ten slotte viel mij eens dat boek in handen dat Cicero⁶ over de vriendschap schreef en dat mij meteen nuttig scheen door de ernst van zijn gedachten en aangenaam door zijn aantrekkelijke welsprekendheid.⁷

3. En al dacht ik dat ik voor dat type vriendschap niet geschikt was, ik voelde toch dankbaarheid en vreugde dat ik een soort formule voor de vriendschap gevonden had waardoor ik mijn uiteenlopende verlangens en gevoelens kon terugroepen. Toen het echter mijn goede Heer

1 De Proloog echoot voortdurend Augustinus' *Confessiones*. Aelred spiegelt zijn eigen bekering aan die van de grote kerkvader. De parallelle bestaat uit de ontwikkeling die beiden doormaken van onvolwassen, wereldse liefdes naar meer zuivere, geestelijke liefde. De geschriften van Cicero spelen een cruciale rol in beider bekeringsproces.

2 *Cum adhuc puer essem*. Vgl. Augustinus, *Confessiones* I,11,17,7.

3 Het soort vriendschap waarvan hier sprake is blijft aan de oppervlakte: men laat zich geheel leiden door de gevoelsbeleving. Ware vriendschap, zo blijkt later, bevordert spirituele groei. De beschrijving hier vertoont verwantschap met de vleeselijke vriendschap in I,39-41.

4 *Amari et amare*. Vgl. Augustinus, *Confessiones* II,2,2,1.

5 Vgl. I,36; I,60.

6 Het bedoelde werk is *De Amicitia*, geschreven rond 44 v.C.

7 Nuttig (*utilis*) en aangenaam (*dulcis*): dezelfde woorden gebruikte Aelred in c. 1 ook over het beminnen. Cicero's stijl 'verenigt het nuttige met het aangename' (Horatius, *Ad Pisones* 343). Aelred kent *De Amicitia* een vergelijkbare rol toe in zijn bekering als Augustinus aan de *Hortensius* (zie *Confessiones* III,4), beide dialogen van Cicero.

- behaagde de verdwaalde op de rechte weg te zetten,⁸ de verdrukte op te richten⁹ en in een genezend contact¹⁰ de melaatse te reinigen,¹¹ ben ik na de wereldse hoop te hebben opgegeven¹² in het klooster getreden.
4. En meteen deed ik moeite de heilige Schrift te lezen,¹³ terwijl mijn eerder fletse ogen,¹⁴ gewend aan het wereldse duister, zelfs niet krachtig genoeg waren voor haar vanzelfsprekende betekenis. Toen dus de heilige Schrift zoet en – daarmee vergeleken – het beetje dat de wereld mij aan kennis had bijgebracht waardeloos werd, viel mij te binnen wat ik in bovengenoemd boekje over de vriendschap gelezen had en ik verwonderde mij dat het niet smaakte zoals ik gewend was.
5. Want toen al kon niets wat niet verzoet was met de honing van de zoetste naam van Jezus, niets wat niet bewaard was met het zout van de heilige Schrift, mijn gemoed geheel in verrukking brengen. Lezend en herlezend zocht ik of die woorden¹⁵ niet geschraagd konden worden met het gezag van de Schrift.
6. Nadat ik echter in de geschriften van de heilige vaders veel over de vriendschap gelezen had, maar ondanks mijn verlangen niet in staat¹⁶ was haar spiritueel te beleven, besloot ik over de spirituele vriendschap te schrijven en voor mijzelf richtlijnen op te stellen voor een zuivere en heilige liefde.
7. We hebben dit kleine werk in drie boekjes verdeeld: in het eerste geven we aan wat vriendschap is en haar oorsprong of oorzaak;¹⁷ in het tweede tonen we haar vrucht en haar verhevenheid; in het derde

8 Aelred bedoelt met de verdwaalde, verdrukte en melaatse zichzelf vóór zijn bekeering. Vgl. Augustinus, *Confessiones* II,10,18,8.

9 Ps. 145,14; 146,8

10 Met Jezus.

11 Vgl. Mat. 8,2-3; Marc. 1,40-42; Luc. 5,12-13.

12 *Relicta spe saeculi*. Vgl. Augustinus, *Confessiones* VI,11,19,14.

13 De lectio divina of geestelijke lezing is een belangrijk onderdeel van de dagorde volgens de benedictijnse Regel. Door biddend te lezen ontvouwt zich langzaam de diepere betekenis van de tekst.

14 Aelred was nog geestelijk blind. Het was de Heer die hem de ogen opende en hem genas (Gen. 29,17).

15 De woorden van Cicero over de vriendschap.

16 In het Latijn vinden we het woordspel *volens nec valens*.

17 Over het wezen van de vriendschap gaat I,10-49, over de oorsprong I,50-71.